

ברכים וחלחלה בכל מתניס. — 32. אַנש. כולם פירשו מלה זו בדוחק כשם עצם. בהוראות שונות. נדמה לי יותר לפרשה כפועל מקביל בהוראתו לַת עָץ. באכדית enêsu לפעמים פירושו: להזדעזע. ואפשר גם להבין בהוראה הרגילה של השורש אַנש, כלומר לחלוש, לרפות. ביחזקאל במקום הנ"ל פס' י"ב: ורפו כל ידים. וכן כמה פעמים במקרא לשון רפיון ידים בענין דומה לענייננו. וכן בא במקרא השורש אַנש בקשר לשבר כמו כאן: ירמ' ל', י"ב: אנוש לשברך; וכן שם, ט"ו: מה חזק על שברך אנושה מכתך; וכן תהי' ס"ט, כ"א, אם יש לנקד, כפי מה שחשבו רבים. וְאַנּוּשָׁה (חרפה שברה לבי ואנושה). — דת ט"ה. [השרירים] אשר בגבה. אפשר היה גם להבין: [הצלעות] אשר בגבה או כיו"ב. התרגום שרשמתי למעלה נדמה לי קרוב יותר, מפני ההקבלה לכסלה, ועל-סמך הכתוב באיוב מ', ט"ו: הנה נא כחו במתניו ואונו בשרירי בטנו. — לכל הפיסקה בכללותה אפשר להשוות עוד כתובים כגון תהי' ניה, ד"י: מקול אויב מפני עקת רשע כי ימיטו עלי און ובאף ישטמוני, לבי יחיל בקרבי ואימות מות נפלו עלי, יראה ורעד יבא בי ותכסני פלצות, וכיו"ב.

ה"מ' הסופית" (= mā?) בשפת לוחות אוגרית *

מאת אברהם דב זינר

אחת החידות המעניינות בלשון האוגריתית היא המי"ם הסופית האנקליטית, היכולה להתחבר לכאורה אל כל חלקי הדבר לשם תוספת-חיוק או הדגשה (1). גינזברג היה כנראה הראשון שהרגיש במלית עודפת (enclitic particle) זו, והוא ראה בה (בראשונה) (2) מלת-חיבור המקבילה ל־ma- באכדית, אבל שונה הימנה במקצת לפי שימושה, דהיינו באוגריתית מתחברת המי"ם אל הפועל השני, ואילו באכדית — אל הפועל הראשון. אחר-כך (3) הפתיעה את גינזברג העובדה שאותה מלית עודפת עצמה מתחברת כנראה לא אל פעלים בלבד, כי אם גם אל שמות; הוא הוכרח אפוא לשנות את דעתו הראשונה ולומר כי ma- איננה מלת חיבור, אלא היא מתאימה למלית ma- באכדית, mā או mū בערבית-דרומית. היכולה להתחבר אל כל מלה ומלה לשם תוספת-חיוק (4).

השערתו זו של גינזברג נתקבלה על דעת רוב החוקרים ובעזרתה נתפרשו כמה טכסטים קשים בלוחות אוגרית, שלא היו יכולים להתפרש בלעדיה. ואולם בצדק כבר העירו מונטגומרי והאריס (1), שמה שנחשב למי"ם הריבוי או למי"ם הזוגי יכולה

(*) הגני שמח להודות כאן למורי ורבי פרופ' מ. ד. קאסוטו שעודדני בעצתו לחקירת הספרות האוגריתית ולמור' פרופ' ג. ה. טורטשינר שאף הוא עבר בטובו על כה"י של מאמרי זה.

(1) ר' Montgomery-Harris, *The Ras Shamra Mythological Texts*, 1935, 1

pp. 107-108 (glossary)

(2) ר' תרביץ ד' (תרצ"ג), ע' 388. (3) השווה דבריו: JRAS 1935, p. 47

(4) דברר משמעותה המטעמת (המאטטית) של המי"ם — דווקא בסוף פועל — קדם כנראה אולברייט

לגינזברג [השווה 88, n. 121, p. 14 (1934) JPOS], ואולם הוא לא הביא אז דוגמאות נוספות מלוחותינו.

להיות המלית העודפת הזאת בטכסטים האלה. הכתב האוגריתי, שחסר בו כמעט כל סימון חד־משמעותי לתנועות, עלול להביאנו לידי פקפוק במהותה ובמשמעותה של המי"ם הנאה כנראה בסוף כל המלים למיניהן, ובעיקר כשהיא באה בסופם של שמות־עצם כלליים. ההכרעה בדבר צריכה לבוא לפי ההמשך הכללי של סיפורי הלוחות; מובן איפוא שבכמה מקומות יש חילוקי דעות בין החוקרים בדבר מהותה של המי"ם הסופית, ואילו במקומות אחרים לא באו החוקרים כלל לידי הכרעה בנדון זה, הואיל והמשך הספור אינו משתנה עם ההבנה השונה של המי"ם.

כפי שראינו נתעוררה בעיית מי"ם זו בשעה שפורסם רק חלק קטן בלבד מלוחות אוגרית, והואיל ומצאו החוקרים שהשערת ג'ינזברג (ביחוד בצורתה האחרונה) מתאימה יפה בהרבה מקומות, לא הרבו לחקור אחרי מהותה וערכה של המי"ם, אלא קבעו אותה בכל מקום שמי"ם כל־שהיא בסוף המלה הפריעה להם בפירוש העניין.

לא־כן הדבר היום, כשרובם המכריע של הטכסטים האִפִּיים (5) מגנוי רא־ש־מרה כבר התפרסם; לדעתי כדאי עכשיו לבדוק את כל המי"מים האלה שאפשר לחשוך בהן שהן מתאימות לאחת המליות העודפות בשפות השמיות, או—כנונה יותר—שאינן מתפרשות בנקל כסימני הריבוי או הזוגי. ועוד סבורני, כי הואיל ויש בידינו היום מספר ניכר של טכסטים סיפוריים בשפת אוגרית עצמה, עלינו לצאת במחקרנו מעצם הטכסטים, מתוך המשך העניינים שבסיפוריהם, מתוך סגנונם וצירוף־משפטיהם, ורק לאחר שנצא ידי בדיקת כל המקומות הבאים בחשבון בטכסטים האלה עצמם, תהיה הרשות בידינו לחפש הסברים היסטוריים והשוואות בתחומים חיצוניים (6).

הנני מגיש בזה לקורא את תוצאותיה של בדיקה זו ונדמה לי שהצלחתי להגיע על־יפה לידי כמה מסקנות חדשות, המאפשרות לא רק הבנה מדויקת יותר של כמה קטעים, שהמשך ענייניהם היה ברור גם עדיה, כי אם מסייעות גם להבנתם של טכסטים אחרים שלא הובנו עד עתה, אפילו כדי תכנם הכללי.

בהערה (7) הריני רושם את המקומות שבהם חשבו החוקרים—בצדק או שלא בצדק—למצוא את המלית *ma*, והנני מחלק אותם לפי חלקי הדבר שאליהם

(5) באופן עקרוני הנני מצטטם כאן בחקירת הטכסטים האִפִּיים, כי שפת שאר הטכסטים שונה משפת העלילות (וגם טרם הובנה כל צרכה), ואין איפוא ללמוד ממנה על שפת הסיפורים. — אעיר כאן שהכרך השני של *Keret*, שכנראה כבר הוציאו *Virolleaud*, עדיין לא הגיע לארץ־ישראל.

(6) לא אטעוק כאן גם בבעיה: עד כמה חוכל מי"ם זו לעזור לנו בקביעת מקומו של הדיאלקט האוגריתי בין השפות השמיות; רק אזכיר שבגלל המלחמה לא הגיע ירושלימה מאמרו של *Goetze*, *Is Ugaritic a Canaanite Dialect?* שנדפס ברבעון *Language* 17 (1941), pp. 127 foll. וכן לא הגיע לידינו *C. H. Gordon, Ugaritic Grammar* (Rome, 1940).

(7) הריני משימם מרשימתי את המקומות שהלוח קטוע בהם עצמם או בקיובתם, ואי־אפשר להשלים את החסר בלוח עפ"י מקבילות. כמו כן השמטתי מפיסקה א' את המקרים שבהם אפשר לפרש את הטכסט באופן המניח את הדעת כחזוי או כריבוי; כל זאת כדי להימנע, ככל האפשר, מסובייקטיביות יתרה. מקומות, שהמשך ענייניהם ולשונם טרם נתבררו לי, סימנתי בכוכב (*) אחרי מספר השורה (מימין).

סימון הלוחות—לפי וירולו; רק לשם סימון העמודות אני משתמש בספרות רומיות קטנות (ובלוח V AB באותיות קטנות—במקום האותיות הגדולות של וירולו). רשימות ביבליוגרפיות כמעט שלמות על מקום פירוטום של הטכסטים ראה למשל: *Schaeffer, Ugaritica I*, Paris, 1939, pp. 168-172; או *Harris, Development of the* או *Goetze, JAOS* 58 (1938), p. 267, n. 4.

(8) *Canaanite Dialects*, New Haven, 1939, pp. 19-20 (הרשימה בעמוד הבא)

מתחברת לכאורה המי"ם: א' שמות-עצם כלליים. ב' שמות-עצם פרטיים. ג' הפועל בצורתיו, ד' המליות למיניהן.

מה שבולט ביותר ברשימה זו, הוא שדווקא צורות הפועל בצירוף מי"ם, שמהן הסיק גינזברג בפירושו את מהותה של המי"ם הסופית, מעטות הן באופן יחסי לעומת שמות-העצם הכלליים, שנתוספה בסופם מי"ם כזאת. ואם נבוא לחלק דוגמאות מועטות אלה לפי צורות הפועל השונות (אימפרפקט, ציווי, מקור [?]), יהיה מספר הדוגמאות לכל צורה וצורה קטן כ"כ עד כי ניווכח לדעת, שאין בו במספר זה כדי להכריע הכרעה ברורה בדבר ערכה של המי"ם הסופית. על-כן עלינו להסתפק לעת-עתה בהשוואות מן החוץ ולהזכיר רק את האפשרויות השונות העולות על הדעת בענין זה: א' המי"ם משמשת לחיבור כמו *ma* - החיבור באכדית, והוראתה: \int (8), או: \int אפילו (9); ב' המי"ם באה בלי הוראה בפני עצמה (החיבור נשאר \int אסינדיטי); ג' המי"ם מסמנת את החיזוק (\int אנרגיקוס) כמו *am* - *amma* באכדית, *an* - *anna* בערבית, הבאות בסוף האימפרפקט או הציווי (10), ואולם יש לזכור, כי אלה הן אפשרויות בלבד, או אפילו רק חלק מן האפשרויות, כי - כפי שקבענו - אין בטכסטים שבידינו משום הוכחה מכרעת בנדון זה.

ואולם אין הדבר כן במה שנוגע למי"ם שבסוף שמות-העצם. בידינו שפע של דוגמאות למי"ם בסוף שמות-עצם כלליים, ודוגמאות אלה תוכלנה לסייע בבירור משמעותה של המי"ם מתוך המשך העניינים שבהם, ובעיקר בעזרת התקבולת (*parallelismus membrorum*) שהיא כידוע אחת מתכונותיהם החשובות ביותר של כתבי אוגרית (11). מאלפת היא ביחוד בדיקת המושגים התקבולתיים, דהיינו בדיקת המלה המקבילה (בצלע השניה) אל שם-העצם הכללי שהמי"ם בסופו (בצלע הראשונה), בכל מקרה ומקרה.

I AB, iii-iv 7 (= 13); I AB, vi 10-11* (= 14-15*); I* AB, i 9 (= ii 13); א' - I* AB, i 19; I* AB, vi 17; I* AB, vi 18 (= I AB, i 2); II AB, i 24-25; II AB, iii 43 (12 הערה ע' ועור, ע' הערה 12); II AB, iv-v 79* (= 102*); II AB, iv-v 81 (= 96-97); II AB, vi 37; V AB, a 19; V AB, b 15; V AB, e 10-11 (נספה עיין נספה); I D 67 (= 74); II D, i 22 (אזרים); II D, v 20 (= 29); IV D, ii 5 (IK 107, 196 השווה); IK 75 (= 167); IK 110 (= 212); IK 111 (= 213); IK 130-131; IK 161; IK 205-206.

I AB, v 11; I AB, vi 47*; I AB, vi 48*; II AB, iv-v 65; III AB, i 9; ב' - II D, i 22 (אלם); II D, vi 34.

I* AB, i 6; I* AB, i 24; II AB, i 28-29; II AB, iv-v 16; II AB, iv-v 16; II AB, vii 16; SS 3; SS 33; Nk 18.

I K 302 ד'

Brockelmann, *Grundriss I*, S. 502 (§ 254a); Delitzsch, השווה (8) *Assyrische Grammatik* ², S. 233 (§ 110)

(9) ר' ברוקלמן, שם, ע' 466-465 (§ 289). ע' כמה אין הכרעה מוחלטת אפילו בדבר *ma*- האכדית עצמה, בבואה בסוף פעלים, ע' 439-442 Torczyner, *WZKM* 28 (1914), Ss.

והדעות השונות המובאות שם.

(10) השווה טורטשינר, שם, ע' 442.

(11) חקירות מפורטות על התקבולת האוגריתית והמקראית ע' במאמרו של קאסוטו, ספרות

מקראית וספרות כנענית, תרביץ י"ג-י"ד (תש"ב-תש"ג).

כמה פעמים בא המושג התקבולתי בצירוף ב"ת השימוש בראשו, כגון כְּלָאֲתָנִים הַקֶּבֶלֶה אֶל בִּידָה (IK 160—161) כרפנס || בכס II AB, iii 43 (ועוד 11), וגם מטס || בכס⁹ (קשתה) (V AB, b 15), והדעת נותנת כי המי"ם הסופית שבצ"ע האחת מזדהה או קרובה במשמעותה לב"ת השימוש שבצ"ע השניה 12). ברור אפוא כי המי"ם במקומות אלה איננה מי"ם הריבוי או הווגי, אלא דווקא אותה מי"ם אדורביאלית, הנמצאת גם בעברית בצורות כגון אָמְגַם, חָמָם ודומיהן 13). לפי זה יש לפרש את המקומות הנ"ל באופן כזה:

לְקַח אֶמְרָאֲרֹבַח בְּיָדוֹ / נְדָרִי כְּשֵׁתִי יָדִים (I K 159—161):

יִשְׁתֵּהוּ כְּבַד יוֹן / בְּכֹסֶסְזָהֵב דִּם־עֲצִים (II AB, iii 43):

בְּמַטָּה¹⁴ תְּגַרְשׁ תְּזָקִים (?) / בְּכֶסֶל קִשְׁתָּה אֲדִירִים (?)¹⁵

(V AB, b 15)

כמרכן יש לנו מקום אחד לפחות, שבו מקבילה למ"ד השימוש אל המי"ם הסופית: לְסַר (מגדל) || תְּכַמֵּם (חמת) (I K 75) והשווה שם 167):

12) עד כמה לא הרגישו בתופעה זו, מורה יפה העובדה, שגינזברג משלים בשורה II AB, iii 43 [בכר]פנס! ואולם המקומות המקבילים: I* AB, iv 15; II AB, vi 58 מעידים כבירור שאין ב"ת בראש מלה זו, ונראה לי שגם במקום שלישי (II D, vi 5) אין די מקום להשלים גם ב"ת בראש המלה. [שאינן ריבוי (פז'ר), פז'ר] (פז'ר) במקרים האלה, מתאשר גם מתוך זה שבש"ש I* AB, iv 17-18 אנו מוצאים יחיד (כס, כרפנס) כהמשך או כתמורה (apposition) לביטוי הקודם. אמנם, אנו מוצאים במקום אחד (II AB, iv-v 37): בכרפנס ממש, אבל דווקא בשורה זו תראה הכותב את חסונו בהשמיטו בסעות את הסמ"ך שבמלת ככס < ! - מצד אחר עומדת בעינה גם האפשרות, שבמקום יחיד זה יש לפנינו ביטוי פליאונאסטי: הוראתה של המי"ם הסופית ניטשטשה פחות או יותר וראו צורך להוסיף גם ב"ת בראש המלה. שימוש פליאונאסטי במוספיות אדורביאליות (adverbial affixes) מצוי גם בעברית, כגון: לְמַעַלָּה, לְמַעַלָּה (גם למ"ד בתחילת המלה וגם ה"א בסופה), עי' עוד Bauer-Douglass, *Historische Grammatik d. hebr. Spr.*, Ss. 527 ff. - שימוש פליאונאסטי אני משער גם בדוגמה: בקרבם [I D 67], והשווה את המקבילה I D 74, ששם כתוב אפילו כם (= גְּמֹר קרבם) 13) על האדורבים השמיים וגלגליהם עי' Torczyner, *Die Entstehung des semit. Sprachtypus* I, 1916, passim

14) בתחילה לא רציתי להניח את השמטת ה"ו"ד (מן השורש "נטי"), ולכן הרגמתי כמוט - דווקא ולא: בְּמַטָּה, ואולם פרופ' קאטו רמו לי על השמטת יו"ד כזאת בכמה דוגמאות, ולפי זה קיבלתי את הצעתו לתרגם: במטה. דוגמה נוספת להשמטת ה"ו"ד לפני המי"ם האדורביאלית, עי' להלן ע' 59 (בכס משורש: בכי).

15) מטס תגרש שבם / בכסל. קשתה מדנת; מדנת אני גזר, לפי שעה, מן danānu האכדית, ועל-פי זה אני מנחש את הוראת שבם המקבילה [פרופ' קאטו מעירני בטובו על אפשרות אחרת (שבחלקה גם אני חשבתי עליה): שבם = "שויים" ז. א. "אנשי צבא", מדנת מלשון "ריב ומדון" בהוראה דומה. בנוגע למלים - בין למר בין למר קושיה, ואולם ההמשך וכן גם שימוש המי"ם ברורים הם].

עלה על גביה־מגדל / רכב על שֶׁכֶּסֶד־הַחֹמָה.

מתוך הדוגמאות הוודאיות האלה, שבהן מסייעת בידינו התקבולת לעמוד על כוונתם המדוייקת של הבתים, נוכל לעמוד גם על מקרים אחרים. בחלק משמות-העצם, הבאים בתוספת מי"ם בסופם, כבר הכירו עדי-כה שלפנינו שם בתפקיד אדורביאלי, אבל לא חשבו על האפשרות שדוברי שפת אוגרית הרגישו דווקא במי"ם את סימן האדורב (16). לדעתי, אפשר לפרש את המקרים המובאים בהערה 7, סעיף א, כתארי-פועל או כביטויים אדורביאליים למיניהם. מלבד אדורבים של האמצעי ושם המקום (שהראינו מהם דוגמאות לעיל) יש כאן גם שמות (+ מי"ם) המורים על החומר, וכן תיאורי-אופן ואולי גם תיאורי-זמן. לשם קיצור אביא כאן רק את הדוגמאות עצמן לפי סוגי תיאורי-הפועל; על הבנת הקטע (הבית או הצלע) כולו אעיר רק בהערות במקום הצורך (17).

תיאורי-הכפי (*adverbia instrumentalia*): הדוגמאות המובאות לעיל, ע' 57; ועוד: מאזרתם = בְּהַגְרָה (I* AB, vi 17) (18), וכן אולי גם מצלתם = במצילתים (V AB, a 19) (19). שמות-חומר כביטויים אדורביאליים: כספם = בכסף (I K 205); חרצם

(16) מעניין, ש־Dhorme [Syria 19 (1938), p. 144] חשב על אפשרות זו במלה מרחקתם באחת מאגרות אוגרית (RS 8315, ש' 6) וגם וירולו (*ibid.*, p. 129, n. 3) מזכיר בהיסוס אפשרות כזאת (בש' 10 של האגרת RS 9479), ואולם דווקא במקומות אלה נראה לי יותר פירושו של גינזברג [BASOR 72 (Dec. 1938), p. 19, n. 7]. הרואה כאן מספר זוגי. (17) אני מזכיר פירושי חוקרים אחרים רק במקרה שאינני מפרש כגינזברג, בבתי אוגרית (ירושלים, תרצ"ו), או כוירולו, בהוצאות הטכסטים שיצאו משנת 1935 ואילך (על ביבליוגראפיה עי' לעיל, הערה 7; וכן עי' סוף הערה 5); ועוד, אין מתפקידי לבדוק בכל פרט ופרט מי קדם למי בפירושו הנכון.

(18) הצלע כולה: "אֶת־לְבַשְׁלוֹ יִכְסֶה בְּהַגְרָה" (דהיינו: בְּהַגְרַת־שָׂק). כך פירש את המלים קאסוטו, תרכ"ץ י"ב (תש"א). ע' 178 ואילך. לפי פירושי אין צורך להנחה, כי לפי ש הוא דווקא לבוש של אָבֶל — כמו שהנחיה קאסוטו (שם, ע' 179).

(19) לשם יתר ברור ארשום כאן את כל הבית עם פירושי בעברית וגם באנגלית:

קם יבד וישר קם, תְּמַצִּיא (שיר) וְיָשֵׁר
 מצלתם בד נעם במצילתים המצאת־נעימה.
 He arose, composed and sang
 with cymbals a melody-composition
 אני משער, שהפועל ב-ד או בוד [המצוי בלי ספק, ב-II D, vi 31 — על מציאותו בלוח Nk חולק גינזברג (Orientalia N. S. 8 [1939], pp. 318 foll.)] קרוב הוא לפועל בודא (שורש בדי; האלף של בודא במקרא מופקעת היא) בלשון המשנה, בודא בארמית ובסורית, המשמש שם בעיקר (אבל לא תמיד!) לגנאי; בטכסט שלנו אין בו טעם לגנאי (השווה למעבר סימנטי כזה את המעבר מן dichten אל erdichten בגרמנית). בודא הוא שם מאותו שורש. אל נעם אני משווה נעימה בלשון המשנה [המקומות עי' בדברי Löw, WZKM 25 (1919) Ss. 190 ff. אמנם, Löw (שם, ע' 193) מניח — בעקבות Nestle — ששורש זה מקביל אל נַעַם בערבית, ולפי זה היינו מצפים למצוא נַעַם באוגריתית; אבל אין הכרח בהנחה זו (גם סימון ג' באוגריתית לא נתברר עדיין כל צרכו) [השווה באחרונה Harris, op. cit. Williams, JNES I (1942), p. 379; p. 41]. בכל זאת אם נקבל הנחה זו, כי אז יש להבין נעם (כמו שהבין כבר וירולו): נְעִים, gracieux [ולעניין זה עי' גם מאמרו של פרופ' קאסוטו בחוב' זו — המערכת].

= בזהב (שם 206) 20, ואולי אֶקְנָאָם = מִסְפִּיר (81 AB iv-v II ועוד) 21.
 תיאורי-אופן (*adverbia modalia*): חֲמַרְ[ם] = חֲמַרְיִם-חֲמַרְיִם, חֲמַרְיִם
 חֲמַרְתִּים (I* AB, i 19) 22, נִבְתָּם = נִבְתָּת (I AB, iii-iv 7 = 13); בְּכַם =
 בְּכִי (I D 57); שֵׁם 58 ([bis] 23); ואולי גם שֵׁמֶם שֵׁמֶם = בְּשֵׁלוֹם, בְּשֵׁלוֹם, או:
 בְּשֵׁלוֹם, בְּשֵׁלוֹם (= כְּמִתְנָה?; I K 130-131); וכן אולי גם טַהֲרָם = לְגַמְרִי
 (בעיקר: באופן טהור [?], II AB, iv-v 81, ועוד) 24. על דמם (=בָּדָם) ועל ממצעם
 (= בְּזוּב), ור' נספח.

תיאורי-מקום (*adverbia localia*): עֲרָם (שרן) = אֵל (?) הָעִיר (ש')
 (I K 110; שם 212) 24; פִּדְרָם (סעת) = אֵל (?) הָעִיר (ס') (שם, שם) 25; תִּכְמָם
 = עַל שְׂכָם - עֵי לְעֵי.

נוסף על הדוגמאות המרובות האלה של שם-עצם כללי בתוספת מי"ם יש לנו
 גם כמה דוגמאות וודאיות שבהן המי"ם מתחברת אל שם-עצם פורטי. למשל:
 בעֲרָם (9 AB, i III; ואולי גם 11 AB, v 26), יבִתְלָתָם (בצירוף לֵ בראש;

20) הכוונה כנראה למוהר ש-כרת מציע לתת אותו בכסף ובזהב בעד מתת-חרי, בת-המלך
 היפה [בכסף-בזהב כבר הבין Goetze, JAOS 58 (1937), p. 295, n. 151]. על שמו-חומר
 בתפקיד אדורביאלי עי' טורטשינר, *Entstehung*, כך א', ע' 86-96.

21) אם אין לפנינו מי"ם הריבוי בשתי המלים: טַהֲרָם אֶקְנָאָם, כי אז אָנִי רואה שתי אפשרויות:
 א' לגמרי מִסְפִּיר (ואז טַהֲרָם: תואר-המועל הנגזר ממש-התואר טהור), ב' מאבן טובה
 (1) מִסְפִּיר [ברוך אסינודוטיה, ואז טַהֲרָם: שם עצם כללי-בהוראת אבן טובה? - בשמוש אדורביאלי
 (+) מ']; אֶקְנָאָם הוא בשני המקרים גם יחד: שם עצם כללי + מ' בתפקיד אדורביאלי. ותיקו!
 22) כפיירושו של קאסטרו, תרביץ י"ב (הש"א), ע' 170-171. על חמור חמרתיים
 כביטוי אדורביאלי עי' בספרו הנ"ל של טורטשינר, ע' 80.

23) אם נפרש כך, נבין יפה את ההדגשה המשולשת הבאה להבליט את הטראניקה שבסיפור:
 בתו של דגֶּלַל פֶּעַת כבר יודעת כנראה שאֶקְתָּת אחיה מת ולכן היא בוכה (עי' כבר בשש'
 I D 34-35), אבל עדיין איננה מגידה את הבשורה הרעה לאביה. דגֶּלַל מתכוון לעשות איה טכס
 בשדה, כדי שבנו אֶקְתָּת יקבל לאסוף את השיבלים (שש' 66 ואי') ומצווה לבתו להכין את מרכבתו.
 פֶּעַת מציינת ותוך הדמעות (בכס) היא אוסרת את העייר וכו' (שש' 57 ואי'). על התוכן הכללי של
 סיפור זה השווה מה שכתב קאסטרו בתוך *Rendiconti della Classe di scienze morali storiche e filologiche*
Reale Accademia Nazionale dei Lincei, Ser. VI, vol. XIV, Roma 1939, fasc. 3-4, pp. 264-268.
 pp. 238-243. על השמטת הויד' השרשית עי' לעיל הערה 14. - בכס מצוי עוד בשני קטעים
 (II AB, vii 42; IV AB, iii 30), אבל אין הבנת ההמשך מאפשרת לי להחליט, אם יש להבין גם
 שם בְּכִי-י או יש לפרש וּבְכִי.

24) אולברייט (BASOR 63, Oct. 1936, p. 30, n. 48) כבר הרגיש שאי-אפשר לחשוב
 מי"ם זו למי"ם-הריבוי.

25) אולי אפשר לפרש כתיאור-מקום גם: שֵׁמֶם (I K 107; שם 221) בהוראת: אָל
 השמש, לכיוון השמש, אבל ייתכן שהכוונה היא: עם השמש, ז'א בְּיָם, ואז לפנינו אדורב מסוג
 אחר בנוגע לביטוי אֶחַר שֵׁמֶם יש להתחשב גם עם האפשרות שהציע אותה אולברייט, ב-
 BASOR שם, ע' 29: אחרי (צאת) השמש.

26) השלמתו של H. Bauer: ב[על]ם מתאשרת הן באבטוגראף הן בהמשך. השערותו של
 גיזברג על השורה המקוטעת 32 III AB, i (כתבי אוגרית, *ad locum*) איננה נראית; אדרבה, יש
 לחשוב, כי אין האותיות בעלם מכילות כלל את שם-העצם הפרטי בעל.

II D, vi 34) אֵלִים (II AB, iv-v 65; ואֵלִי גם II D, i 27), וכנראה גם יֵאֵלִים (III D, vi 7; וְהֵשֵׁלִים כֵּן: V AB, e 28; II AB, iii 9). ראו זאת רוב החוקרים. יש לפנינו במקרים הללו צורות-קריאה, מעין ולקאטיבים. והנה דווקא לצורה בעֵלִים אנו מוצאים מקבילה הולמת בקריאה האכדית *Bêla-ma* = *Bêla-ma* (28!), ואֵלִי אפשר להשוות גם צורות-קריאה שמיות אחרות כגון: *אלהים*. כפי שהזכרנו בראשית מאמרנו, כוונתנו להצטמצם בתחומם של לוחות אוגרית ושפתם. ואולם העובדה הברורה שעמדנו עליה, שאותו סיום — המי"ם הסופית (ע"פ מבטאה אין לנו כל ידיעה בטוחה) — מסמן בשפת אוגרית גם ביטויים אדורביאליים וגם צורת-קריאה, יש בה כדי להעמידנו על-כך, שתופעה זו קשורה באיזה אופן לסיום של ה"תַּנְוִין" (*nunatio*) או ה"תַּמִּי"ם" (*mimatio*) בכמה מן השפות השמיות. בערבית, דרך משל, משמשת דווקא יחסת-הפעול (*accusativus*) גם כ"casus adverbialis" וגם אחרי מלת-הקריאה בַּ בתנאים מסוימים (29); ותופעות אנאלוגיות יש גם באַפְדִית (רוב 30).

נסכם איפוא את עיקרי מסקנותינו:

א' אשר ל־פועל + מי"ם אין מיעוט הדוגמאות הוודאיות מאפשר הכרעה בדבר ערכה ומשמעותה של המי"ם.
ב' כל מי"ם הבאה בסוף שם-עצם כללי (ואיננה מי"ם-הריבוי או מי"ם-הזוגי (31))

(27) פרו'פ' קאסוטו פירש בשיעוריו באוניברסיטה העברית בשנת תש"ב (ע' גם מה שכתב ב־*Rendiconti*, לעיל הערה 23): את פסילי האלים האכיל / את הפסילים השקה הבן הקדוש (אָזֶרֶם = *uzur* באינבנטאר של קאטנה + *-ma*). וראה בביטוי זה אחד הנימוקים שב־על, אלהי הפריון, המתווך בין דגֵּל ל־אֵל, מְיִשֵּׁם לפני אֵל, כדי שיקבל את תפילתו של דגֵּל הערירי [השווה מאמרו של קאסוטו, *REJ N.S.* 5 (1940), בעיקר ע' 126]. אני מנסה לפרש, שדווקא כאן פונה בעל אל אֵל ואומר לו: את הפסילים, אֵלֶּה האכיל / את הפסילים השקה הבן הקדוש; אֵלֶם מכילה מי"ם לקריאה, ואילו המי"ם בסוף אָזֶרֶם היא מי"ם הריבוי. — על אֵלֶם במקומות אחרים ע'י' להלן, הערה 31.

(28) ר' דליטש, *Assyrische Grammatik*², § 101 a-b, S. 208.

(29) השווה *Wright, Arabic Grammar*² II, § 38 aβ (pp. 85 foll.).

(30) השווה טורטשינר, בספרו הנ"ל, *passim*. — על התמי"ם בכנענית ובשמית צפונות-מערבית בכלל ע'י' Harris, *Development of the Canaanite Dialects*, pp. 32-33 והמקומות המובאים שם, וכן סקירתו של אולברייט *BASOR* 70, Apr. 1938, p. 21. אם מסקנותי צודקות, כי אז יש לשנות במקצת את התיאור של אולברייט והארים.

(31) כגון מפסחם (II AB, i 24), מצבטם (שם, 25). — אֵלֶם הוא ריבוי, לפחות לפי צורתו, במקומות אלה: I* AB, i 9; שם, II D, v 20; ii 13; שם, 29. כבר פירשו אחרים, שלפנינו *pluralis maiestatis* במקרים כגון אלה, השווה למשל, *Dussaud, RHR CXVIII* (1938), p. 143, n. 1, וכן *Ginsberg, Orientalia N. S.* 9 (1940), p. 41, n. 5. החוקר הדני *Dietlef Nielsen, Ras Samra Mythologie und biblische Theologie*, Leipzig 1936, בעיקר ע' 17-20, מתנגד ל־*plur. maiest.* לא רק בטכסטים האוגריתיים, אלא גם בפניקית ואפילו בעברית (אלהים!). הוא חושב שהמי"ם שבסוף אֵלֶם מקבילה למי"ם התמי"ם בערבית-דרומית; לפי זה טוען הוא שרוב המקרים יש להבין אֵלֶם לא ק־אֵלִים (בריבוי) אלא כ־*nomen proprium divinum* (אֵל) בתוספת מי"ם היידוע. אינני רוצה להיכנס לביורר הבעיות המסובכות של תולדות-הדת' הקשורות בענין זה; אעיר רק מבחינה לשונית ומבחינת המשך סיפורי אוגרית: א' אין להבין למה יש (או נשאר?) תמי"ם של יידוע דווקא בשמות אלוהיים, בה בשעה שאיננו נמצא לא בשמות-עצם פרטיים של בני-אדם

מצינת ביטויים אדורביאליים למיניהם (32).

ג' מיים בסוף שמות-עצם פרטיים (33) באה לשם קריאה (*vocativus*).
ד' לא מצאנו דוגמה בטוחה של מליית + מי"ם (= ma [?] או כדומה) (34).
ה' יש לשער שהמי"ם המתחברת אל צורות שְמָנויות (דהיינו הסעיפים ב' וג')
קשורה קשרימה לתופעת התנויין השמית.

נספח

שהלך שבתה דמם = הוריד שיבתו בדם (שאוּלה)

כבר השווה וירולו (*La Déesse Anat*, Paris, 1938, p. B.) לשש
V AB, E 10—11 את הפסוק בברא' מ"ד, כ"ט, אבל לדעתי יש להשוות דווקא את
הביטוי המקראי במצ"א ב', ט' והורדת את שיבתו בדם שאול. וירולו גם לא עמד
על משמעות הבית הזה וחבריו, וגם השלמתו איננה נראית לי כל עיקר (1). למרות
מצבם המקוטע של שלושת המקומות המקבילים, אפשר להשליםם האחד על-פי חברו
השלמה כמעט וודאית:

ולא בשמות-עצם כלליים? ב' אֶלֶם מצוי בשירי אוגרית לא רק בקשר עם אֶל (אבי הפאניאון
האוגריתי), אלא גם כשמודבר על אלהיות אחרות; כך למשל ב-II D, V 20 ואילך מדובר בפירוש
על ביקורו של אלהי-החרושת האוגריתי, כְּתֶר-וֹחֶסֶס, וכן ב-V AB, d 29 לא נזכר אֶל כלל,
אלא מדובר כנראה על גַפְוֹאֶגֶר (או על אֶלֶאִין בעל ז'), ובכל זאת כתוב גם כאן וגם שם:
אֶלֶם. וירולו שלא עמד כנראה על עיקר דעתו של Nielsen נגרר אחרי דווקא בפירוש
D 29, V AB, ששם אֶלֶם יכול להיות *nomen proprium*; ובצד דחה *Dussaúd* (שם)
את דעת שניהם, המלה אֶלֶם המצויה בשירי אוגרית ניתנת להתפרש, לפי דעתי, בשלושה אופנים (בהתאם
להמשך): א' ריבוי בהוראת *nomen appellationis* (= אֶלֶים); ב' *pluralis maiest.*; ג' אֶל
בתוספת מי"ם לקריאה (*vocativus*; ע' לעיל, ע' 60). ע' עוד ביקרו של W. Baumgartner
על טעמו של נילסן בכלל ועל הצורה אֶלֶם בפרט: *Theologische Literaturzeitung* 1938,
Ss. 153-156; גם באומגארטנר מעדיף את הפירוש של *plur. mai.* (או *ein singularisch ge-*
brauchter Plural—כדבריו, שם, S. 155) בכל המקרים שנילסן מניח בהם תמיים או כו"ב.
(32) המקום היחידי המתנגד לזה לכאורה, הוא: II AB, vi 37 (רת א); ואולם אחרי בדיקה
האבטוגראף והתצלום אפשר למקפק בקריאת המלה, אף על פי שהתקבלת מסייעת לכאורה לקריאה זו
(שים לב גם לכך, שאף המלים הקודמות אינן בסדר גמור, לפחות מבחינה גראפית!). — על 25-26 Nk
ע' הערה 33.

(33) הדוגמאות שהבאנו לעיל (ע' 59-60) הן כולן בשמות עצם פרטיים (גם בתלת הוא
epitheton constans ל-ענת!). ואולם ייתכן שהשתמשו באופן דומה גם בשמות-עצם כלליים בתוספת
מי"ם בהוראה וקאטיבית. כך יש להבין לפי פירושם של גורדון (*BASOR* 65, Feb. 1937, p. 32)
וגינזברג (*Orientalia N.S.* 8 (1939), p. 324) גם לחתנם (בעל) (Nk 25-26) בצירוף למ"ד-
הקריאה (ומי"ם-הקריאה): תַחַךְ-בַּעַל! פירושו של Goetze ללוח זה שנדפס ב-*JBL* שנת 1941 לא הגיע לידינו.
(34) נראה לי שהדוגמה היחידה: עמם (I K 302) איננה אלא טעות-סופר (דיסוגראפיה), הואיל
ולא מצאנו פעם אחרת מי"ם בסוף המלה עם בניטוי השגור כל כך: יתן פנס עם.
(1) הוא משלים: [---]. שבתה, דמם. שבת. דקנה (11) [לסאָר]—מה שהוא קורא רי"ש בשורה 11,
יכולה להיות גם כ"ף, והואיל ואין אחרי אות זו קו מפריד יש לחשוב שהיא שייכת אל המלה הבאה (דליתן).

III D, vi 11 – 12:

אַשְׁהַלֵּךְ [שְׁבַתְךָ דַמְס]
שְׁבַת דַקְנָךְ מִמַעַם.

V AB, e 32 – 33:

אַשְׁהַלֵּךְ שְׁבַתְךָ דַמְס]
שְׁבַת דַקְנָךְ מִמַעַם.

V AB, e 10 – 11:

[שְׁהַלֵּךְ?] שְׁבַתְךָ דַמְס]
שְׁבַת דַקְנָה [מִמַעַם].

ועתה – לפירוש המלים: שהלך הוא הבנין הגורם (שקטל) של הלך. ז"א הוֹלֵךְ, ומכאן: הוֹלֵךְ לְמִשָּׁה (= שאולה) – הוריד (דווקא כאן יש מקום למעבר הסימאנטי בין הלך בעברית ובין ملك בערבית; השווה גם ire אף perire בלאטינית). – דם מתאים ל־כדם בביטוי המקראי ואם נזכור, שהקבלה בין המי"ם הסופית לבין ב"ת השימוש רגילה בתקבולת האוגריתית גופה (ע"י לע"י, ע' 57). נבין בכירור שאף כאן נועד תפקיד אדוורביאלי למי"ם הסופית. – ממע מקביל תמיד אל דם (השווה וירולו, בספרו הנ"ל, Glossaire, ערך mm), ולהוראתה אני משווה לאע (= נזל, זוב) בערבית²; המי"ם בסוף ממעם אף היא סימן הביטוי האדוורביאלי.

ביטוי אוגריתי זה מקביל אפוא כמעט מלה במלה לביטוי המקראי במל"א ב', ט' (ובשינויים קלים גם במקומות אחרים במקרא). דוגמה יפה זו יש להוסיפה לרשימתו של קאסוטו, תרביץ י"ג (תש"ב), ע' 207 – 209³.

לפי האמור אני מתרגם את הבית AB, e 32 – 33: אורידי את שיבתך בדם / את שיבת זקנך בזוב. ואולם איך מתקשר ביטוי זה אל המשך העניינים בשלושת הקטעים המובאים? נראה לי שבקטע הראשון מצווה בעל עץ אחותו – חברתו ענת להרוג את אף, אם הלה לא יסכים לבקשתו: לבנות לו בית משלו. בקטע השני באה ענת לפני אל ומאיימת עליו באותן המלים גופן. אשר לקטע השלישי (הלקוי ביותר) נראה, שכאן ענת רוצה לבקש רשות מאת אף להרוג את אקהת בן-דנאל ומאיימת עליו אף כאן שתהרגנו אם לא ירשנה לבצע את מבוקשה. אין להתפלל כלל על תפיסה כזאת בסיפורים שלנו, כי ענת היא אלת-המלחמה, ואלי הפאנתיאון האוגריתי משוליים תמיד לבני-אדם. והנה מצד התוכן אפשר להשוות גם את דברי אהרת הבאה אף היא לבקש מאת אף עבור בעל (II AB, iv – v 66): שבת דקנך לתסרך. שאני מתרגם אותם בהיסוס כך: שיבת זקנך הסר תוסר מעלך. ואולי אפשר עפ"י להשלים בקטע הראשון [א סר] = הסירי, כי ספק הוא אם יש שם מקום בשביל 4 אותיות אוגריתיות רחבות כמו [שהלך].

(2) [פרופ' טורטשינר מעירני בטובו על מה שכתב בספר איוב ח"א, ירושלים תש"א, עמ' 209. שם הוא סירש את הפסוק בתהלים ל', י': מה בצע בדמי (= בדמי) ברדתי אל שחת, ובהתאם לכך הוא מקשר שגם כאן דמ = דם = דוקה = שאול, ובכן: דמם = שאולה; לפי זה יש לפרש לדעתו גם ממע. – דעה זו מתאשרת לכאורה בזה, שבאופן זה לא חסר גם בביטוי האוגריתי המושג המקביל אל שאולה בביטוי המקראי. ואולם מצד שני יש הכרח, לדעתי, לראות במלים המקבילות דם ר-ממע דם (blood) מןש במקומות כמו V AB, b 15; שם 27 – 28; 34 – 35, שבהם מדובר על מרחץ-הדמים שערכה ענת הקטלנית. מ"ם נשאר המי"ם בתפקידה].

(3) ביטויים קרובים במקרא: ברא' מ"ב, ל"ח; שם מ"ד, כ"ט; שם שם, ל"א; ביטויים נגדיים: מל"א ב', ו'; ברא' ט"ו, ט"ז; שם כ"ה, ח'; שופט' ח', ל"ב; דהיא' כ"ט, כ"ח.